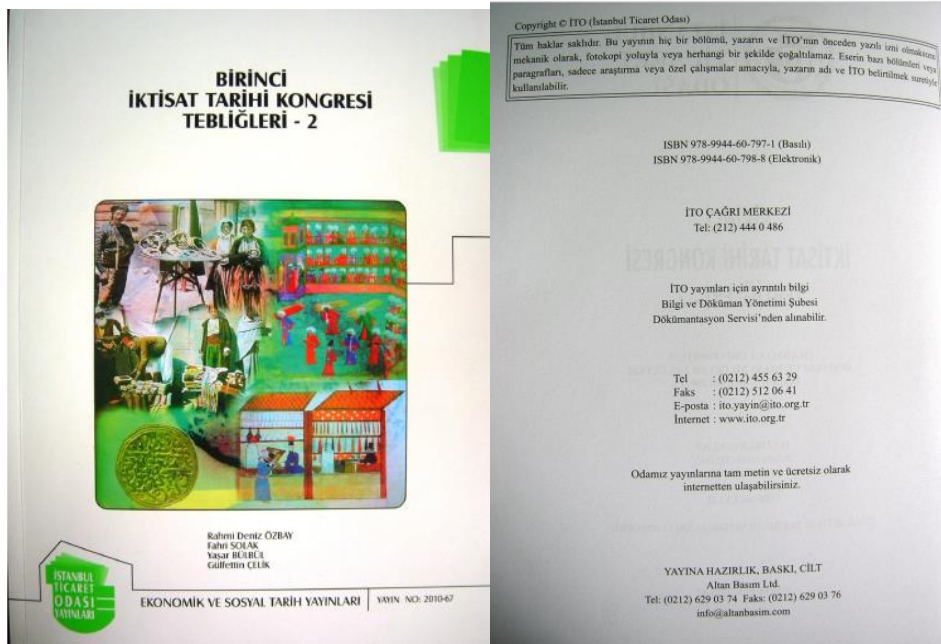

Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Tasarruf ve Yatırım Tercihlerinin Zamana ve Mekâna Bağlı Olarak Gelişim ve Değişimi

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

REFERANS İÇİN:

Cevdet Yılmaz (2010) "*Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Tasarruf ve Yatırım Tercihlerinin Zamana ve Mekâna Bağlı Olarak Gelişim ve Değişimi*", (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 7-8 Eylül 2007), **1.İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri**, İstanbul Ticaret Odası, Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, Yay. No: 2010-67, (Ed.: R.D. Özbay-F. Solak-Y. Bülbül-G. Çelik), (641-653), İstanbul.

Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Tasarruf ve Yatırım Tercihlerinin Zamana ve Mekâna Bağlı Olarak Gelişim ve Değişimi

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ*

Giriş

Türkiye'den Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru 1960'lı yıllarda başlayan işgücü göçünün üzerinden yarım asra yakın bir zaman geçmiştir. Bu süre içinde işgücü göçü geçici olmaktan çıkarak kalıcı hale gelmiş, bu harekete katılanların tasarruf ve yatırım tercihleri de *zamana ve mekâna* bağlı olarak sürekli değişim göstermiştir.

Türkiye'den yurtdışına işgücü göçü daha önce yüzlerce değişik araştırmaya konu olmuştur (Abadan 1986). Bu çalışmada göçün sosyal ve ekonomik etkileri, siyasî ve coğrafi özellikleri, uyum ve asimilasyon sorunları gibi başka araştırmacılar tarafından ele alınan konulara girilmemiş, esas olarak göç süreci ve onun mekâna yansıyan özellikleri üzerinde durulmuştur. Araştırmada göçle ilgili ekonomik, sosyal ve siyasî olaylar ile bunların cereyan ettikleri tarihler dikkate alınarak göç süreci 5 döneme ayrılmış, her dönem kendi içindeki gelişmelere göre ele alınmıştır.

Araştırmada göç süreci ile ilgili genel bilgiler için daha önce yayınlanan çalışmalardan yararlanılmış, sayısal veriler için de T.C. Çalışma ve Sos. Güv. Bakanlığı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Gn. Md. ile Almanya'da bulunan Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin yayınladığı istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırmada örnek saha olarak, başlangıcından bugüne dış göç sürecini bütün özellikleri ile yaşamış ve dışgöçün mekânsal etkilerini ile ilgili çok çarpıcı örneklere sahip olan, Sinop'un Türkeli ve Ayancık ilçeleri seçilmiştir. Diğer yandan yine bütün bu dışgöç sürecini ailesiyle birlikte yaşayan birisi olarak, söz konusu sahada ve işçilerimizin çalıştıkları Batı Avrupa ülkelerinde yıllar süren gözlemlerimizin de konuya farklı bir bakış açısı getirmek bakımından önemli katkısı olmuştur.

1. 1961-1973 arası dönem

Bu dönem Yurtdışına ikili işgücü anlaşması ile işçi gönderilmeye başlandığı 1961 yılı ile Türkiye'den işçi alımının durdurulduğu 1973 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır.

1.1. Göçü doğuran sebepler ve göçün başlangıcı

Yurtdışına göçü doğuran esas faktör, istisnalar bir kenara bırakılırsa, iç göçleri doğuran faktörlerle aynıdır. Bunların temelinde geçim sıkıntısı ve buna bağlı "ek gelir ihtiyacı" yatmaktadır. 1950'li yıllara kadar kapalı ekonomik sistem içinde ve büyük çoğunluğu köylülerden oluşan Türkiye nüfusu, bu tarihten itibaren yeni istihdam alanları ve gelişen ulaşım şartlarına bağlı olarak kırsal kesimden çıkarak, kısa süreli ve her aileden bir kişi şeklinde başta İstanbul olmak üzere iş bulup çalışmak için büyük kentlere gitmeye başlamışlardır. 1950-1960 arasındaki 10 yıllık dönemde İstanbul'un aldığı aşırı göç nedeniyle bu şehir gelenlerin tümünü

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Coğrafya Bölümü, Samsun. cyilmaz@omu.edu.tr

istihdam edememiş, kentte fazlalık oluşturan insanlar, 1960'tan itibaren yurtdışına işgücü göçünün hazır kaynağını oluşturmuşlardır.

Diğer yandan 2.Dünya Savaşı'nda aktif nüfusunu büyük ölçüde kaybeden Almanya, savaş sonrası çok hızlı bir büyüme gerçekleştirmiş, ortaya çıkan işçi açığını da 1955'de İtalya, 1960'da ise İspanya ve Yunanistan'la yaptığı işgücü anlaşmaları ile kapatmaya çalışmıştır. Bunlar da yeterli olmayınca 31.10.1961 tarihinde Türkiye ile işgücü anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Türkiye Almanya ile yaptığı bu anlaşmanın benzerlerini 1964'de Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1967'de de Fransa ile imzalamıştır.

İşgücü anlaşmasının imzalanmasının öncesi ve hemen sonrasında, 1961 Anayasası'nın yurtdışına seyahat kısıtlamalarını kaldırmasının etkisi ile, kısa süre içinde, başta kırdan kente göç sonucu İstanbul sokaklarında iş arayan kişiler olmak üzere, çoğu erkeklerden oluşan binlerce kişi Almanya'ya işçi olarak gitmek için o zamanlar Tophane semtinde bulunan İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun önünde kuyruğa girmişlerdir. Göç kısa zamanda yüz binleri bulmuş 1961'de 6.800 olan giden işçi sayısı, 1965'de 132.800, 1970'de 469.200 ve 1973'de de 775.000 kişiye ulaşmıştır (Şen ve Koray 1993). Aynı yıllarda Türkiye'nin planlı döneme geçmesi, bu dönemde işsizliğin azaltılması ve ülkeye döviz girdisi sağlanması için yurtdışındaki işçilerden faydalanma fikri dışgöçün önündeki diğer engellerin de kaldırılmasında etkin rol oynamıştır.

Özellikle ilk gidenlerin, zamanla Almanya'daki işverenlerin de teşvikiyle, kırsal kesimdeki yakınlarını "istem kâğıdı" ile yanlarına almaları sonucu göçe katılanların sayısı kısa zamanda katlanarak artmıştır. Gidenlerin büyük kısmı sanayi ve maden sektöründe, daha çok ağır ve pis koşullarda olmak üzere, vasıf gerektirmeyen işlerde istihdam edilmişlerdir. Göç sürecinin uzamasına bağlı olarak zamanla giden işçiler arasına vasıflı kişiler de dâhil olmuştur.

Göçe katılanların sayısındaki hızlı artış Türkiye'deki mevcut idarecilerin de dikkatini çekmiş, işsizliğin bu yolla azalması, istihdam üzerindeki baskının kalkması, ülkeye döviz girişi gibi olumlu etkiler yanında, giden işçilerden geri dönüşlerinde de nasıl yararlanabiliriz sorusu tartışılmaya başlanmıştır. Böylece 1960'lı yılların sonlarına doğru, İtalya ve İspanya gibi diğer göç gönderen ülkelerin yaptıklarına da bakılarak, bazı yeni uygulamalar gündeme gelmiştir. Bunlardan biri de "Köy Kalkınma Kooperatifleri" fikridir. Tıpkı giden işçilerimiz gibi, o zamanki idarecilerimiz de gidenlerin kısa bir süre sonra geri döneceğinden hareketle, gelişigüzel göç yerine bunların kırsal kesimde kalkınma kooperatiflerine üye yapılarak gönderilmeleri, bilgi, görgü, tecrübe ve maddi imkânlarla geri döndüklerinde, bu kişilerin kooperatifler yoluyla "toplum önderi" olarak kırsal kesimin kalkınmasında önemli roller üstlenebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu amaçla da yurtdışına çıkışlarda köy kalkınma kooperatiflerine belli sayılarda kontenjan ayrılmıştır. Yeni ortaya çıkan bu durum, devletin beklentilerinin aksine, işçilerimiz tarafından yurtdışına gitmenin başka bir yolu olarak algılanmış, yüzlerce köyde bu amaçla köy kalkınma kooperatifleri kurulmuştur. Üyeleri yurtdışında olmak gibi kendi içinde başka bir çelişkiye de sahip olan bu kooperatifler hiçbir zaman faal olarak bir iş yapamamış, çoğunluğu sadece birer tabeladan öteye gidememiştir (Yılmaz 1992). Böylece dışgöçün mekâna yansiyabilecek ilk etkileri havada kalmıştır.

1973 petrol krizi Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye'den işgücü göçünü durdurması ile sonuçlanmıştır. Nitekim 1961 yılından itibaren her yıl artarak 1973

yılında 135.000'e kadar ulaşan yıllık giden işçi sayısı 1974'de önce 20.211'e, ardından 1975'te de 4.419'a düşmesi ile bu dönem kapanmıştır.

1.2. Tasarrufların sarf yerleri ve ilk yatırımlar

Bu dönemde gerek yurtiçi gerekse yurtdışı göçlerin ana karakteri “gidilen yerde kalmak değil”, geride bıraktıkları ailelerini daha rahat yaşatacak “ek gelir ihtiyacı”dır. Bu nedendir ki göçe genç ve çoğunlukla bekâr, ya da yeni evli erkekler katılmış, bunlar kazandıkları paranın önemli bir kısmını geride bıraktıkları ailelerine (eş veya anne-babalarına) göndermişlerdir. Bir kısım vatandaşlarımız da sadece tasarruf niyetiyle hareket etmiştir. Onların da hedefi çok çalışmak, çok para kazanmak ve biriktirilen para ile “zengin ve başarılı” birisi olarak köye geri dönmektir. Çünkü bu çileli yolculukta zengin olmak istemedeki asıl amaç kırsal kesimde insanların yoksul kalmasına, onların geçim sıkıntısı çekmesine sebep olan faktörleri ortadan kaldırmaktır. Bu da ancak kazanılan veya gönderilen paralarla; bir traktör sahibi olarak, köydeki verimli tarlayı satın alarak ya da bir dükkân açarak mümkün olacaktır. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz, o dönemde kırdaki başlıca uğraşının henüz tarım olması nedeniyle, köydeki verimli tarlanın alınmasıdır. Bu alındığında sanki köyde kalanların karnı doycak, ele güne muhtaç olunmayacaktır.

Bu dönemde gönderilen paraların büyük kısmı kırdaki geçim sıkıntısını hafifletmek için kullanıldığından büyük ölçüde tüketime gitmiş, çoğu zaman elde bir şey kalmamıştır. Örneğin araştırma sahamızda bir yıl boyunca yapılan alışveriş (bakkaliye, tuhafiyeye vb) ilgili tüccarın veresiye defterine yazdırılır, yurtdışında çalışan kişinin de izine geldiğinde ilk yaptığı iş bu borçları silmek (ödemek) olurdu. Bu durum kısa süreli çıkılan göç yolculuğunun uzamasında ve uzun yıllara yayılmasında büyük ölçüde rol oynamıştır. Hem Türkiye’de geride bırakılan ailenin kırdaki düzenini sürdürebilmek, hem de yurtdışında ayakta kalabilmek ancak azami tasarrufla mümkün olabileceğinden bu dönemde yurtdışındaki işçilerin başlıca mekânı “Hayım” (Alm. “heim”) adı verilen bazen iki, fakat çoğunlukla 3-4 kişinin bir odayı paylaştıkları işçi yatakhaneleri olmuştur.

2. 1974-1980 arası dönem

Bu dönem 1973 petrol krizinin ardından Almanya’nın Türkiye’den işçi alımını durdurması ile başlamakta, yine Almanya’nın Türk işgücü göçünü bütünüyle kontrol altına almak için “vize” koyduğu 1980 yılına kadar devam etmektedir.

Bu dönemde esas olarak üç özellik dikkati çekmektedir. Bunlardan *birincisi*; bir yandan aile birleşmeleri yoluyla yasal yollardan göç devam etmiş, diğer yandan da işçi alımının durdurulmasına rağmen gerek turist pasaportu ile gerekse yasadışı yollardan sınırı geçip kaçak da olsa çalışmak üzere gidişler devam etmiştir. *İkincisi ise*; her an geri gönderilme endişesinin bir sonucu olarak, Türkiye’de kesin dönüşte çalışabilecekleri bir işyerine sahip olma arzusuyla, işçi şirketleri hareketinin görülmesi, hatta tüm Türkiye’yi sarmasıdır. *Üçüncüsü ise*; artan gelir ve refah seviyesine bağlı olarak kırsal kesimde baba evinden ayrı olarak yeni evlerin inşa edilmesidir.

2.1. Aile birleşmeleriyle ve yasa dışı yollardan göç

Ekonomik gerekçeler ileri sürülerek Kasım 1973'te Federal Almanya Hükümeti Avrupa Topluluğu'na üye olmayan ülkelerden işçi alımının durdurulmasına karar vermiştir. O tarihe kadar 900.000'i geçen Türk sayısı büyük ölçüde işçilerden ve çoğunlukla erkeklerden oluşuyordu. Diğer yandan, 1974 yılından itibaren Almanya'nın, yabancı işçilere aile birleşimi yoluyla, eş ve 18 yaşından küçük çocuklarını Almanya'ya getirme izni vermesi ile daha fazla kadın ve çocuk Almanya'ya gitmeye başlamıştır. Böylece örneğin Almanya'da 1973'te 910.500 olan Türk sayısı, aile birleşmeleri yoluyla 1982'de 1,5 milyonu bulmuştur. Gurbetçilikten göçmenliğe geçişte bu aile birleşmelerinin rolü büyük olmuştur.

Yine aynı tarihler arasında resmî yollardan işgücü alımına kısıtlama getirilmiş olmasına rağmen, turist pasaportu ile Avrupa işgücü piyasasına giriş devam etmiştir. İşçi alımının durdurulması ile Avrupa'ya gitme şansını kaçırmış olan geride (Türkiye'de) kalan işsizler, yurtdışındaki yakınlarına güvenerek, bu sefer "turist pasaportu" ile yollara düşmüşlerdir. Avrupa'da abi, kardeş, amca, dayı gibi yakın akrabaların varlığı, cepte yeterli para olmasa da, bu amaçla yola çıkanları cesaretlendirmiştir. Bunların bir kısmı turist olarak, bir kısmı sınırdan yasadışı yollardan Almanya'ya geçerek burada kaçak işçi pozisyonunda yıllarca çalışmak zorunda kalmışlardır. Nitekim bu şekilde onbinlerce kişi gitmiş, sonraki yıllarda ilgili devletler tarafından çıkartılan kısmî aflarla bu vatandaşlarımız da yasal çalışma şartlarına kavuşmuşlardır.

Türk işgücü hareketine hep geçici gözle bakan ve vatandaşlarımızı "misafir işçi" olarak gören Almanya 5 Ekim 1980'de Türk vatandaşlarına vize koyarak bu hızlı göç trafiğini kontrol altına almış, Almanya'nın bu uygulamasını daha sonra diğer Avrupa ülkeleri takip etmiş, böylece geliş gidişler ve aile birleşmeleri zorlaştırılmıştır.

2.2. Aile birleşmeleri ile birlikte hayımlardan çıkış, kiralık evlere geçiş ve gettolaşma

1970'li yıllar boyunca ailelerin birleşmesi sonucu o zamana kadar kalınan bekâr odalarından (hayımlardan) çıkılmış, kiralık evlere geçilmiştir. Başlangıçta gerek ev sahibi toplumun önyargısı, gerekse Türk işçilerinin daha az kira vermek istemesi gibi nedenlerle göçmenlerin yoğun olduğu semtlerde düşük kiralı eski evlere çıkılmıştır. Bir gün mutlaka kesin dönüş yapılacağı, fakat bunun ne zaman olacağı bilinmediği için tuvaleti, banyosu ortak olan ve her bir odasında bir ailenin yaşadığı evler kiralari ucuz olduğu için o tarihlerde en çok tercih edilen yerlerdi. Zamanla, Berlin-Kruzberg'de olduğu gibi, gettolaşmayı da beraberinde getiren bu yerleşim tercihleri kısmen günümüze kadar devam etmiştir. Fakat çoğu şehirde Alman kiralık ev bulma kurumunun (wohnungsammt) da etkisi ile Türkler şehirlerin muhtelif semtlerine ve Almanların da oturduğu apartmanlara serpiştirilerek bir bakıma entegrasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3. İşçi şirketleri hareketi

1973 yılında petrol fiyatlarının ani yükselişi ile Batı Avrupa ülkeleri ekonomik krizle karşılaşmış, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren ucuz işgücü ve ucuz enerji ile hayli mesafe alan ekonomiler birden bire büyük bir belirsizliğin içine girmişlerdir. Bu durumdan en fazla yabancı işçiler etkilenmiş, bunlar ekonomik krizde ilk önce gözden çıkarılacaklar listesine girdiklerinden "geri gönderilme korkusu" yaşamaya başlamışlardır. Bunun bir diğer nedeni de işgücü

kabul eden ülkelerin bir gün mutlaka geri gönderileceklerinden hareketle bu işçilere ısrarla “misafir işçi” demeleri, bunların entegrasyonu için hemen hiçbir gayret göstermemeleri ve geri dönüşlerinde sıkıntı yaşamamaları için Türk işçi çocuklarına okullarda Türkçe dersleri koyma örneğinde olduğu gibi, “yeniden uyum” kavramını dillerinden düşürmemeleri idi.

İşte bu psikolojik ortam içinde gurbetteki vatandaşlarımız yanlarına aldıkları eş ve çocuklarını bir an önce işgücü piyasasına sokmaya çalışmışlardır. Böylece eşler başta temizlik işleri olmak üzere dil ve beceri gerektirmeyen işlere gönderilirken, çocuklar da (okula verilip bir vasıf sahibi olmalarını beklemek yerine) fabrikalarda akan şerit başlarında ya da inşaat işleri gibi yine nitelik gerektirmeyen işlere yönlendirilerek bir an önce para kazanmaya başlamaları arzu edilmiştir. Amaç bir an önce işçi olmak ve ailece çalışarak mümkün olan en kısa sürede en fazla miktarda tasarruf yaparak ani bir geri gönderilme durumunda kendilerini güvence altına almaktır. Bu dönemde izine geliş gidişlerde bile fazla masraf olmaması için bir minibüse doluşarak Türkiye’ye gelip gitmek en çok tercih edilen ulaşım şekli idi.

Diğer yandan vatandaşlarımızın bir kısmı da, ani bir kararla geri gönderilmeleri durumunda, alıştıkları sanayi toplumu alışkanlıklarını sürdürebilmek için, fabrika tipi işyerlerini Türkiye’de oluşturmak ve geri dönüşlerinde de buralarda çalışmak üzere “işçi şirketleri” fikrine sıcak bakmaya başlamışlar ve var güçleri ile bunları desteklemişlerdir. 1960’lı yılların sonlarında Köln’de kurulan ve 2.300 hissedarı olan Türksan isimli duvar kâğıdı şirketi bu girişimler için önemli bir örnek teşkil etmiştir.

İşçi şirketleri hareketi başlangıçta yurtdışındaki işçilerin kendi gelecekleri için planlanmıştı. Sonraki yıllarda Batı Avrupa ülkelerinin toparlanmalarıyla işçilerin geri gönderilmesi konusu gündemden düşmüş, fakat bu sefer de 1973’te işçi alımının durdurulması sonucu yurtdışındaki işçilerin (Avrupa’da işçi olmak isteyen) geride bıraktıkları yakınları için bir alternatif gerekiyordu. Böylece işçi şirketleri girişimleri sayesinde kırsal kesimde fabrikalar kurulacak, yurtdışındaki işçilerin finanse ettiği bu tesislerde, yine yurtdışındaki işçilerin kırsal kesimdeki yakınları çalışacaklar, bunların yurtdışındakilere bağımlılıkları da ortadan kalkacaktı. Şayet yurtdışındakiler geri gönderilirse, ya da kendileri gönüllü olarak memleketlerine dönerlerse işleri de hazır olmuş olacaktı. Bütün bu düşüncelerle Anadolu’nun muhtelif kesimlerinde 1000’in üzerinde işçi şirketi kurulmuş, yurtdışındaki işçilerin tasarruflarının önemli bir kısmı bu şirketlere akıtılmıştır. Bunlardan çok azı (tespit edilen rakamlara göre 223 tanesi) el değiştirerek veya çoğunluk hisseleri yerli şirket ya da işadamlarının eline geçerek varlıklarını sürdürebilmişler (Çöloğlu 1981), gerisi yok olup gitmiştir.

1970’li yılların başlarında hız kazanan işçi şirketleri hareketi kısa zamanda tüm Türkiye’yi sarmış, adeta yerden biter gibi ülkenin her tarafında yüzlerce şirket kurulmuştur. Kanunlarla ayrı ayrı tanımları da yapılan (Desiyab 1981) ve kamuoyunda *İşçi Şirketleri*, *Halk Sektörü*, *Millet Sektörü*, *Halka Açık şirketler*, *Çok Ortaklı Şirketler*, *Hemşehri Şirketleri*, *Bölgesel Kalkınma Şirketleri* vbg. isimler alan bu kuruluşlar Türkiye’nin 1970’li yıllardaki gerilim dolu istikrarsız ortamında gerekli ilgi ve desteği bulamayarak, saman alevi gibi bir anda yanıp sönen gerçek bir kırsal sanayi hamlesi olarak ülkemiz iktisat tarihinde yerlerini almışlardır (Gütmez 1983). Bütün bunların sonucu olarak bu şirketlere gönül veren vatandaşlarımız yaşanan bu acı tecrübeler nedeniyle sonraki yıllarda bu tür

teşebbüslere küsmüş ve en verimli çağlarında en güzel girişimcilik duyguları körelmiştir. Bu durum vatandaşlarımızı sonraki yatırımları için daha çok kasaba ve şehirlerde konut ve arsa almaya, paralarını faize yatırmaya yöneltmiş, kesin geri dönüşü engellemiş, ailelerin de göçe katılması ile kırların boşalmasına neden olmuş, en önemlisi Anadolu’da “*kolektif olarak bir şeyler yapabilme bilinci*”nin yok olmasına neden olmuştur. Bu yok oluş aynı zamanda Türkiye’nin bugün kırdan kente göçü önlemek için üzerinde en çok durduğu kırların kalkındırılması ve bu amaçla kırsal sanayinin desteklenmesi fikrinin de niçin bir türlü gerçekleşemediğinin en acı örneklerinden birini teşkil etmiştir (Yılmaz 1993). Böylece, yeterli altyapı ve girişimci olmadığı için değil, zamanında gereken tedbirler alınmadığı için, özel sektörün ve devletin bile daha uzun yıllar giremeyeceği bölgelere yapılan yatırımlar başlamadan sona ermiştir. İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Türkiye ile birlikte işçi gönderen ülkeler kendi vatandaşlarına sundukları kolaylıklar ve onlar sayesinde gerçekleştirdikleri kalkınma hamleleri sonucunda bugün müreffeh ülkeler konumuna yükselirken Türkiye hâlâ AB kapısında işsizlik ve göç gibi sorunlarla boğuşmaktadır.

2.4. İhtiyaca yönelik konut inşası ve ilk gayrimenkul yatırımları

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren, daha önce aile birleşmeleri yoluyla Batı Avrupa’da hanehalkı sayısındaki artış, bir araç içine doluşarak yıllık izinlerini geçirmek üzere geldikleri baba evine sığmamış, artan konut ihtiyacına paralel olarak kırsal kesimde ilk evler inşa edilmeye başlanmıştır. Yine artan gelir seviyesine bağlı olarak, taş, ahşap ve kerpiç malzeme yerine, büyük ölçüde beton malzemeden inşa edilen bu konutların inşa yeri olarak iki mekân dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi köy içinde eski baba evinin yanı, ikincisi ise köyün dışında yol boyunca uzanan müstakil arsa veya tarlalardır. Bunların en dikkat çekici yönü gurbetçilerin kendi köylerinden uzak olmamaları, yaptıkları evlerin geride kalan köylülerin ilgi ve hayranlığın çekecek şekilde adeta gözlerinin önünde olmasıdır. Bir kısım vatandaşlarımız ise şayet baba evini paylaşmak zorunda oldukları başka kardeşleri yoksa bu durumda bu eski evlerini tamir ettirmişler, bu yıllarda buzdolabı, LPG’li ocak vb. çağdaş mutfak araç gereçlerinin de kullanılmaya başlanması nedeniyle, eski evlere ilaveler yaptırarak daha kullanışlı hale getirmişlerdir.

Avrupa’dan uçakla gelip aynı gün İstanbul veya Ankara’dan otobüslerle memleketlerine giden işçilerin mekânla ilgili algılamaları farklı olmuş, onlar yatırımlarını köylerine ya da idarî ve ekonomik açıdan bağımlı oldukları kasaba veya ilçe merkezlerine yapmışlardır. Geliş gidişlerinde İstanbul ve Ankara gibi merkezlerde daha önce bu büyük şehirlere göç etmiş akrabalarının yanlarına uğrayanlar ve oralarda biri iki gün geçirenler ise bu akrabalarının da telkinleri ile şehirde arsa veya daire bakmışlar, akrabalarının yardımı ve onların destekleri ile gayrimenkul alanındaki ilk girişimlerini yapmışlardır. Sonraki yıllarda (özellikle 1980’den sonra) bu arsalarla apartmanlar yapılmış bunlar daire daire kiraya verilerek hem ek gelir sağlanmış, hem kırdan gelen yakınlarının bedava ya da çok ucuza oturdukları yerler olmuştur. Hatta bu konutlar Türkiye’de büyük şehirlerde kentsel konut açığının kapatılmasında büyük rol oynadığı gibi, yine büyük kentlerde kırdan kente göç ve kentlerdeki yetersiz konut üretiminin etkisi ile ortaya çıkan konut açığını kapatılması ve kiralara belli seviyelerde kalmasında etkin rol oynamıştır (Yılmaz 1995).

3. 1981-1990 arası dönem

Bu dönem Almanya'nın Türk vatandaşlarına vize koyduğu tarihten başlayarak, her biri Türk işgücü göçü sürecini yakından ilgilendiren; Doğu Bloğu'nun çöktüğü, iki Almanya'nın birleştiği, yeni Yabancılar Yasası'nın yürürlüğe girdiği 1990'lı yılların başına kadar devam etmektedir.

3.1. Göç süreci; İltica, evlilik ve pişmanlık nedeniyle yeniden göç

Bu dönemde yurtdışına işgücü göçü, göçe katılanların sayısı azalmakla birlikte, devam etmiştir. Fakat bu dönem, tersine göçün de en yüksek düzeye ulaştığı dönemdir. Bu dönemde görülen göçler şu şekilde cereyan etmiştir;

12 Eylül askeri darbesinin etkisi ile çok sayıda Türk mülteci olarak Batı Avrupa ülkelerinden sığınma talep etmek suretiyle bu ülkelere gitmiş ve orada kalmışlardır.

Fakat belki onlardan çok daha fazla sayıda vatandaşımız ise, iltica yoluyla Avrupa'ya gidenleri görünce, hiç ilgileri olmamasına rağmen, askeri rejime göre suçlu duruma düşenlerin beyanlarına benzer beyanlarla iltica talebinde bulunup vize engelini aşarak göç etmişlerdir. Hatta bu dönemde F. Alman hükümetinin Doğu Almanya'dan gelip sığınacak kişilere kapılarını açmış oldukları hususunun Alman Anayasası'nda olduğunun fark edilmesiyle, Türkiye'den Doğu Berlin'e gidip oradan elini kolunu sallayarak Batı Berlin'e geçen ve hemen de iltica talepleri kabul edilip oturma müsaadesi alan çok sayıda Türk vardır.

1980'li yıllar aynı zamanda 1960'lı yıllarda yurtdışına giden birinci kuşak işçilerin yoruldukları, emeklilik yaşlarının geldiği ve Türkiye'ye kesin dönüş yapmak için fırsat kollamaya başladıkları yıllardır. Bu dönemde işgücü göçü sürecini etkileyen en önemli olayların biri 1983 yılı kasım ayında Alman Hükümeti'nin "Kesin Dönüşü Özendirme Yasası"nı yürürlüğe koymasındır. 31 Ekim 1983 ile 30 Eylül 1985 tarihleri arasında yürürlükte kalan bu yasa ile, belirli koşulların yerine getirilmesi halinde ülkelere dönen yabancılara 10.500 DM, ayrıca çocuk başına da 1.500 DM yardım ödenmesi öngörülmüyordu. Buna ilave olarak isteyen vatandaşlarımıza birikmiş emekli ikramiyelerinin de ödenmesi, dönüş yapıp yapmama tereddüdü yaşayan vatandaşlarımızın karar verme sürecini etkilemiş, böylece 1983-1985 yılları arasında yaklaşık 374.000 kişi Türkiye'ye geri dönüş yapmıştır.

Yine bu dönemde yurtdışına göçün bir başka boyutu da 1982-1984 yılları arasında kitlesel olarak dönüş yapan işçilerimizden (uyum sağlayamamak, paralarının bitmesi, sosyal güvencesiz kalmaları vb.) çeşitli sebeplerle pişman olanlar ile yine onların çocuklarından Türkiye'ye uyum sağlayamayanlara Alman hükümetinin bir hak daha vermesi sonucu yasal yollardan Almanya'ya geri dönmeleriyle birlikte vatandaşlarımızın yaşadığı "Avrupa'ya yeniden göç" sürecidir. Bu tersine göçe katılanlardan genç olanlar Alman Hükümeti'nin kendilerine tanıdığı yasal haktan yararlanarak geri dönmüşlerdir. Diğer kesim ise yaşlı olanlardır. Bunlar "pasaportlarını öldürerek" kesin dönüş yaptıkları için yasal haklarını kaybetmişler, bu nedenle de turist olarak veya Türkiye'deki eşini boşayıp (kâğıt üzerinde ayrılık yaparak) aracı kişilerin yardımıyla bir Almanla evlenip kendini istek yaptırarak vb) türlü yollara başvurarak geri gitmek istemişlerdir.

Özellikle çocukları ile kesin dönüş yapanların (ellerindeki toplu paraların kısa sürede bitmesi sonucu) çocuklarına bir gelecek verememeleri, yeterli bilgi altyapıları olmadığı için onları okutamamaları, çocukların işsiz ve aileye bağımlı

kalkması gibi nedenlerle büyük bir çaresizlik içine düşmüşlerdir. Erkek ya da kız çocuklarının evlendirilerek gönderilmeye başlanması da bu döneme rastlamaktadır. Gençlerin yurtdışında kalan yakın akrabaların çocukları ile yaz tatillerinde ve kısa süre içinde, birbirlerini tanıma fırsatı bulamadan evlendirilip yurtdışına yoğun olarak gönderilmeleri günümüzde de tercih edilen bir göç şeklidir.

3.2. Yatırım tercihleri

Başta 1982-1984 yılları arasında Almanya'daki sosyal güvenlik dahil her türlü hakkını öldürerek kesin dönüş yapanlar olmak üzere, bu dönemde geri dönenler bir önce Türkiye'deki hayatlarını garanti altına alabilmek için bir kısmı bilinçli bir kısmı ise bilinçsizce yatırımlar yapmışlardır. Bunlardan bilinçli yatırım yapanlar; büyük şehirlerden daire, arsa, taksi plakası, dolmuş hattı almışlar, paralarını banka faizine yatırmışlar ya da bildikleri bir meslek üzerine işyerleri açmışlardır.

Bilinçsizce yatırım yapanlar da olmuştur. Bir kısım vatandaşlarımız soförlük ve araç sahipliği ile geçimini sürdürebileceğini düşündüğü kara nakil vasıtalarına yatırım yapmıştır. Bunlardan bazıları Almanya'da (eskidikleri için artık garajlara çekilmiş olan ve Türklerin ani talebi sonucu fiyatları hızla artan) otobüs ve kamyonları yüz binlerce mark vererek Türkiye'ye getirmişlerdir. Bu eski araçlar Türkiye yollarında kısa sürede hurdaya dönmüş, gurbetçilerin parası ile beraber yok olup gitmişlerdir. Bir kısım vatandaşlarımız da yine bu dönemde çeşitli şekillerde dolandırılmışlar, bir kısmı da paralarını banker ve tefecilere kaptırmışlardır. Kimileri de iyi niyetlerinin kurbanı olmuşlar; paralarını borç vermişler geri alamamışlardır.

Bu dönem içinde halen Avrupa'da olup kesin dönüş yapmayanlar ise köy, kasaba, ilçe merkezi, il merkezi ve büyük şehirlere yatırım yapmaya devam etmişlerdir. Köy ve kasabalara yapılan yatırım daha çok ev yapmak şeklinde olurken, il merkezi ve büyük şehirlere yapılan yatırımlar, arsa almak, daha önce alınan arsa üzerine çok katlı ev yaptırmak, daire almak, dükkân almak, taksi plakası veya dolmuş hattı almak şeklinde devam etmiştir.

Gerek yurtdışında çalışıp birikimleri ile geri dönenlerin, gerekse halen yurtdışında olanların bu dönem içinde özellikle köy ve kasabalara yaptıkları, çoğunun kat veya daire sayısının çocukları sayısınca olduğu, büyük evler gurbetçilerin neredeyse bir ömür boyu yaptıkları tasarruflarını da silip süpürmüştür. Sonuçta bu evlerden köylere inşa edilenler hem boş kalmış hem çürümeye terk edilmiştir. Bir kısmı ise başlanmış fakat bitirilemediği için inşaat halinde bırakılmıştır. Kasabalara inşa edilenler küçük kiralar karşılığı boş kalmazken, büyük kentlere inşa edilenler ise iyi bir yatırım olmuştur. Büyük şehirlere yapılan bu evler yüzünden örneğin İstanbul'da Sultanbeyli gibi belli alanlarda yoğunlaşmalar görülmüştür. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise gurbetçilerin büyük şehirlere yaptıkları bu meskenler Türkiye'de kentsel konut sorunun çözümüne de yardımcı olmuştur (Yılmaz 1995). Gerek köy ve kasabalara, gerekse büyük kentlere inşa edilen konutlar için yurtdışından Türkiye'ye milyarlarca DM para gönderilmiştir. Bu inşaatlar yıllarca sürmüş, bu süre boyunca yurtdışında tasarruf edilen para hep bu evlerin inşa masraflarına ve içlerinin eşyasına gitmiştir. Bu arada eş dost ve yakın akrabalara maddi yardım da devam etmiştir.

4. 1991-2000 arası dönem

Bu dönem ana hatları ile F. Alman Yabancılar Yasası'nda 1 Ocak 1991 tarihinde yapılan değişiklikler ile Yeni Alman Vatandaşlık Yasası'nın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2000 tarihleri arasını kapsamaktadır.

4.1. Göç süreci

Bu dönemde eskiden olduğu gibi artık Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine işgücü göçü yoktur. Bunun yerine evlilikler yoluyla genç erkek ve bayanların göçü devam etmiştir. Zaman zaman Alman hükümeti bu göçü önlemek için daha önceden "iki yıl evli olmak şartı" gibi kurallar getirirse de, bu sefer vatandaşlarımız iki yıl öncesinden resmî nikâh, Almanya'ya gideceği zaman da düğün yaparak bu yasakları delmiştir. Evlilik yoluyla göç daha önce yoğun şekilde işgücü göçüne katılmış olan yerlerde çok belirgindir. Örneğin, Samsun'un Çarşamba ilçesine bağlı Bayramlı köyünde konu ile ilgili olarak öğrencilerimize yaptırdığımız bir araştırmada, 1998-2003 yılları arasında köyden gelin giden 31 kızın 13'ü (10'u Almanya'ya, 3'ü de Fransa'ya olmak üzere) Batı Avrupa ülkelerine gittiği tespit edilmiştir.

T.C. Çalışma Bakanlığı verilerine göre 2004 yılında Almanya'da Türklerle yabancıların evlilik sayısı 5.995'tir. Muhtemelen bu rakamın büyük kısmı yurtdışına göç etmek ve orada kalmak için yapılan evliliklerdir. Çünkü bu dönemde özellikle Ege ve Akdeniz gibi turistik bölgelerimizde tatil yapan Batı Avrupa kökenli bayanlarla Türklerin evlenerek göç ettikleri basında çok sık yer almıştır.

1 Ocak 1991 tarihinde Yabancılar Yasası'nda yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle birlikte Alman vatandaşlığına geçiş kolaylaşmış, bu durum geri dönmek isteyenlerle Avrupa'da kalmak isteyenler arasında bir ölçüt olmuştur. Bir şekilde geri dönmek istemeyenler yasa hükümlerinden yararlanarak ailece Alman vatandaşı olmuşlar, geleceklerini Türkiye'de görenler ise bu konuda kesin karar verememişler, bir kısmı Türkiye'ye dönene kadar verilen haklardan yararlanmak için Alman vatandaşı olurken, özellikle yaşlı kesim bu fırsatı kendince sebeplerle kullanmamıştır. Alman vatandaşı olanlar tercih yaparken seçme seçilme hakkını ve Türkiye'ye geliş gidişlerdeki gümrük geçişlerinde karşılımları çıkan avantajları dikkate almışlar, bu haktan yararlanmayanlar ise Türk vatandaşlığından ayrılmanın psikolojik zorluğu yanında, Türkiye'deki hakların yitirileceği endişesini taşımışlardır. Vatandaşlarımızın rahat karar verebilmesi için Türkiye bu endişeleri gidermek üzere çifte vatandaşlığı kabul etmiş, bu sefer de Almanya çifte vatandaşlığı tanımamıştır. 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren yeni Alman Vatandaşlık Yasası ile yeni kurallar getirilirken, diğer yandan Almanya'da doğmuş olanlara, kökenine bakmaksızın, doğrudan vatandaşlık hakkı verilmiştir.

4.2. Yurtdışına yatırım; Avrupa'da ev alma ve işyeri açma

Bu dönemde artık göçün kalıcı hale gelmesine de paralel olarak yurtdışındaki vatandaşlarımız buldukları ülkelerde yatırıma yönelmişlerdir. Bu yatırımların başında da konut ve işyerleri gelmektedir.

Vatandaşlarımızın Türkiye'de konuta gösterdikleri ilgi yabancıların da dikkatini çekmiş, öncelikle vatandaşlarımızın kirada oturdukları eski evler olmak üzere, onlara uzun vadeli taksitlerle (kira öder gibi) satılmışlardır. Bu durum işçilerimizin yoğun ilgisi ile karşılaşmış, zamanla yeni evlerin de en büyük müşterilerinden biri Türkler olmuştur. Her ne kadar kira öder gibi denilse de, bu evlerin satın alınması ile işçilerimiz 20-30 yıl süreli borca girmişlerdir. Zaten düşük

gelirli oldukları için, bu durum onların Türkiye’de ayrıca yatırım yapmalarını engelleyerek tasarruflarının yabancı ülkelerde kalmasına neden olmuştur. Buna bağlı diğer bir gelişme de Türkiye’ye gelişi gidişler azalmıştır. Türkiye bu yolla (işçilerimizin gurbette ev satın almaları yüzünden) hem Türkiye’de gayrimenkule yapılan yatırım sayesinde gelen paradan, hem de bu yatırımları denetlemek, bu arada iznini geçirmek ve tatil yapmak amacıyla Türkiye’ye geldiklerinde bıraktıkları dövizden mahrum kalmıştır. Nitekim bu gelişmeler sonucu yurtdışından Türkiye’ye gelen döviz miktarı giderek azalmıştır. Diğer yandan, nüfuslarının artmaması yüzünden Batı Avrupa ülkelerinde inşaat sektöründe yaşanan durgunluk Türklerin konut talebi ile yeniden canlanmıştır. Konuta olan yatırım beraberinde mobilya ve beyaz eşya alımını da getirmiş, tüm bu süreç daha önce Türkiye’ye gelen tasarrufların Avrupa’da kalmasında ayrıca etken olmuştur.

Daha kötü olan bir durum ise, Avrupa’da göçün kalıcı hale gelmesine paralel olarak, daha önce Türkiye’de büyük kentlerde ev veya arsa alan kişiler, Türkiye’deki bu yatırımlarını satıp dövize çevirerek yurtdışına çıkarmışlar, bu paralarla orada ev ve işyeri olarak tersine bir sermaye göçüne de sebep olmuşlardır.

Türklerin buldukları ülkelerde işyeri açması olayı helal gıda satan küçük bakkallar şeklinde tek tük 1960’lı yıllarda başlamış, 1980’li yıllarda oldukça yaygınlaşmış, 1990’lı yıllarda ise kendini kabul ettirmiştir. Bu dönemde iki Almanya’nın birleşmesi ve Doğu Bloğunun çökmesi ile bu kesimden Batı Avrupa’ya göç ve bunun sonucunda Türkler arasında artan işsizlik oranları özel girişimciliği etkileyen bir diğer husus olmuştur. Birinci kuşağa göre daha iyi eğitim alan ve dili de iyi olan ikinci ve üçüncü kuşak girişimcilik konusunda önemli mesafeler almıştır. Bu kuşak günümüzde gastronomi ve perakende ticaret gibi bilinen alanların dışına çıkarak hizmet sektörü başta olmak üzere, birçok branşta mal ve hizmet üretir olmuştur (Kızılocak 1996).

4.3. Türkiye’ye ve Türk şirketlerine yatırım

1980-1990 yılları arasında kesin dönüş yapanların halini gören yurtdışındaki vatandaşlarımız onların acı tecrübesinden yararlanarak bu dönemde Türkiye’deki yatırımlarında daha dikkatli davranmışlar, yatırım alanı olarak daha çok büyük şehirleri seçmişler ve oralardan daire ve dükkan almayı seçmişlerdir.

Yine bu dönemde hatırı sayılır miktardaki bir kısım vatandaşımız da, 1980’li yılların ikinci yarısında Türkiye’nin gündemine giren, “faizsiz bankacılık” ve “yüksek kar payı” vaat eden, kâğıt üzerinde şişirilmiş holdinglerin tuzağın düşmüşler ve bir ömür boyu biriktirdikleri paralarını kaybetmişlerdir. Türkiye Araştırmalar Merkezi verilerine göre sadece Almanya’da 190.000 Türk, sayıları 52’yi bulan holdinglere 5 milyar Euro’sunu bu yolla kaptırmış, bir daha da geri alamamıştır.

Bir başka kesim ise Türkiye’de İMKB’nın etkisi ile Türk şirketlerinden hisse alarak “borsa”ya girmişler, bir kısmı bu yolla hisse satın alırken, bir kısmı da borsada oynuyorum derken büyük zarar etmiştir.

5. 2001 ve sonrası

Bu dönem 2000’li yılların başından günümüze kadar geçen süreyi kapsamaktadır.

5.1. Göç süreci

Bu dönemde bütün kısıtlama ve engellemelere rağmen özellikle evlilikler yoluyla Türkiye'den Batı Avrupa'ya göç devam etmiştir. 2004 yılı tahminlerine göre Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine giden gelin ve damat sayısı 20.000 civarındadır. Bu göçe katılanlar artık sadece gurbetçiler de değildir. Turizm amacıyla Ege ve Akdeniz sahillerimize gelen yabancı bayanların Türk erkeklerle evlenerek onları buldukları ülkelere getirmesi şeklindeki hareket de bu çeşit göçler içinde değerlendirilebilir.

Alman Hükümeti göçün her türlüünü kontrol altına almak, için 1 Ocak 2005 tarihinde Almanya'da bulunan veya Almanya'ya gidecek olanlarla ilgili olarak yabancıların ikametleri, çalışmaları ve Almanya'ya uyumları ile ilgili olarak yeni bir "Göç Kanunu" çıkarmıştır. Almanya bu kanuna dayanarak göçün önünü kesmek için günümüzde bir yandan "vicdan testi" gibi garip uygulamalarla önlem almaya çalışırken, diğer yandan da Almanca bilmeyenlerin Almanya'ya gelmesine yasaklama getirerek Türkiye'nin özellikle kırsal kesiminden evlilik yoluyla göçü önlemeye çalışmaktadır. Bütün bunların dışında ise medya aracılığı ile Almanya'nın Türkiye'nin yetişmiş beyin gücüne ihtiyacı olduğu ve bu kişilerin rahatlıkla Almanya'ya göç edebileceği duyurularak göçte "seçicilik" dönemini başlatarak "nitelikli" insanlarımızı bizden koparmaya çalışmaktadır.

Türklerin Batı Avrupa ülkelerinde yerleşik hale gelmesi ve büyük kısmının buldukları ülkelerin vatandaşlığına geçmesi ile Avrupa'dan Türkiye'ye başka bir nüfus hareketi olan "turizm göçü" başlamıştır. Bu göç iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi normal turist olarak 1 ay ya da daha kısa süreli olarak eski köyüne kasabasına ya da Türkiye'nin bilinen turistik mekânlarına olan tatil göçüdür. Şu kesin olarak söylenebilir ki yurtdışından Türkiye'ye gelen yabancıların içinde artık Türk kökenli Alman, Fransız, İngiliz vatandaşlarımız da vardır. Diğerleri ise; özellikle bahar ve yaz ayların tekabül eden 7-8 ayı Türkiye'de, kışa tekabül eden 3-4 ayı da Avrupa'da geçiren ve daha çok emekli birinci kuşak Türklerden oluşan yaşlı vatandaşlarımızın geliş gidişleridir. Bu kesim Avrupa'dan emekli olmuş, oranın sosyal güvencesinden mahrum olmak istemeyen grubu oluşturmaktadır. Bunlar sayesinde yazın köylerimiz şenlenmekte, getirdikleri ve harcadıkları paralarla kırsal kesim nefes almaktadır. Fakat diğer yandan bu emekliler grubu içinde Avrupa'da aldıkları emekli maaşı düşük olup her yıl Türkiye'ye gelemeyen, fakir Türklerin varlığı da unutulmamalıdır.

Türkiye ile olan mekânsal uzaklığı kısaltan teknolojik ilerlemeler ve özellikle telekomünikasyon alanındaki gelişmelerin de bulunan ülkelerde kalıcılığı teşvik ettiği inkâr edilemez. Kürselleşen ve bu arada küçülen dünyamızda uydu yayınları ve internet yoluyla zaten mesafeler ortadan kalkmakta, uçaklar sayesinde binlerce km'lik yollar bir iki saatlik zaman mesafesine inmekte, bütün bu çağdaş gelişmeler farklı mekânlarda olmanın burukluğunu ve onun getirdiği özlem ve hasreti anlamsız kılmaktadır.

5.2. Yatırımlar

1992'de Mölln ve 1993'de Solingen faciaları örneğinden hareketle, eninde sonunda anavatana dönüleceği, yoksa oralarda dazlakların hedefi olacakları gibi hatırlatmalar da olmasa, kimse artık Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünmemektedir. Bu durum ve kararlılık çocukların uzun süren eğitim sürecine katılmalarını desteklediği gibi, başını sokacak kendi evi, serbest çalışabileceği bir işyeri olması arzusunu da kamçulamakta, bütün bunlar bundan sonraki yatırım

yerlerinin buldukları ülkeler olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bu nedendir ki bir kısmı buldukları ülkelerin vatandaşlığına da geçmiş olan Avrupa'daki vatandaşlarımızın bundan sonraki yatırım alanları Avrupa olacaktır.

2005 yılı verilerine göre Batı Avrupa ülkelerinde Türklerin sahip olduğu konut sayısı 255.000'i bulmuştur. 2004 yılı verilerine göre ise 660.000 Türk hanesine sahip Almanya'da 170.000 aile kendi evinde oturmakta olup, bu rakam kabaca Türk ailelerinin yaklaşık % 30'una tekabül etmektedir. Bu rakam 1996'da 55.000 idi. Türkler tarafından konuta yatırılan para tüm Avrupa'da 40 milyar Euro'yu, sadece Almanya'da ise 32,5 milyar Euro'yu geçmiş durumdadır.

Batı Avrupa ülkelerinde Türklere ait işyeri sayısı da giderek artmaktadır. Nitekim 1985 yılında Almanya'daki Türk girişimci sayısı 22.000 iken, bu sayı 2005 yılında 64.600'e ulaşmıştır. Bu rakamlar incelendiğinde, geçtiğimiz 20 yıl içinde, Almanya'da faaliyet gösteren Türk işletmelerinin sayısının neredeyse üç katlandığı görülmektedir. Türkiye Araştırmalar Merkezi verilerine göre, Türkler sadece işyeri açmakla kalmamış, işveren durumuna da gelmişlerdir. 2005 yılı itibarıyla sadece Almanya'daki 64.600 Türk işletmesinde istihdam edilen kişi sayısı 323.000'i bulmuştur. Aynı yıl içerisinde Türk işletmelerinin ulaştığı toplam yatırım 7,4 milyar Euro olarak tespit edilirken, yıllık toplam ciro miktarının ise 29,5 milyar Euro olduğu belirlenmiştir. Türk şirketlerinin yaklaşık 100 değişik dalda faaliyet gösterdikleri de unutulmamalıdır.

Vatandaşlarımız sadece ev ve işyerine yatırım yapmamakta, ibadethaneler de inşa etmekte, bu yolla Avrupa ile arasındaki kültürel farklılığı ortadan kaldırarak adeta Türkiye'nin bir uzantısını buldukları ülkelere nakşetmektedirler. Bugün Almanya başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türkler kendilerine hitap eden mamulleri bu ülkelerde üretebilirken, yaptıkları veya satın aldıkları camilerinde dini vecibelerini yerine getirebilmekte, sportif ve kültürel amaçlı kulüp, dernek ve benzeri örgütlenmeler yardımı ile sosyal ve sportif ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Vatandaşlarımızın buldukları ülkelerde konut ve işyeri sahibi olmaları aynı zamanda bu ülkelere uyum sağlamak (entegrasyon) için de büyük bir adım olarak görülmektedir. Bu duruma iyi taraftan bakılırsa, gelecekte Avrupa Birliği içinde bir "Türk Diasporası"nın da böylelikle temelleri atılmış olduğu görülürken, kötü taraftan bakılırsa bu durum Türkiye'ye ve Türklüğe karşı kültürel ve sosyal yabancılaşma ile birlikte asimilasyonun da son aşaması olarak kabul edilmektedir.

Bu son dönemde yatırım tercihi olarak farklı bir gelişme ise; Batı Avrupa ülkelerinde ev ve işyeri sahibi olan, maddî imkânları artmış, geleceğe daha güvenle bakan vatandaşlarımızın bu sefer Türkiye'nin sayfiye alanlarında yazlık sahibi olmak istemeleri, bunun için arsa almaları ve villalar yaptırmalarıdır. Yine bir kısım vatandaşlarımız da benzer amaçlarla yazın tatile geldiklerinde ailece rahat edebilmek için çoğunluğu yine sayfiye yerleşmelerinden olmak üzere daire satın almakta, dayayıp döşeyip tatilden tatile kullanılmaktadırlar.

Bizce yurtdışındaki vatandaşlarımızın yaptıkları yatırımların en dikkat çekici olanı "mezar yerleri"ni nereden seçtikleridir. Halen çok az vatandaşımız, o da bazı istisnalar dâhilinde, buldukları ülkelere gömülmekte, şimdilik hemen tamamının cenazesi Türkiye'ye getirilmektedir. Fakat özellikle Almanya'da Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Berlin gibi şehirlerde Müslüman Mezarlığı taleplerinin artmaya başlaması önemli bir gelişmedir. Kısaca, Türkiye'de iç göçün başladığı 1950'li yıllardan itibaren İstanbul gibi büyük şehirlere göç edenlerin bile

cenazelerinin hâlâ köylerine gittiği düşünülür ve bu olgudan gerçek mekân tercihleri konusunda bir yorum yapılacak olursa, yurtdışındaki vatandaşlarımızın da ölülerini nereye gömdüklerine bakarak, son mekân tercihlerinin Türkiye mi yoksa Avrupa mı olduğu konusunda kesin olmasa da bir kanaate varılabilir.

Sonuç

Son verilere göre Batı Avrupa ülkelerinde 4,2 milyon Türk yaşamakta ve bunların yaklaşık 1,3 milyonu buldukları ülkelerin vatandaşlığına geçmiş durumdadır. 2,7 milyon Türk kökenli nüfusun bulunduğu Almanya 1 milyon kişi ile vatandaşlığına geçmek için Türklerin en çok tercih ettikleri ülkedir. Bu itibarla Almanya Batı Avrupa'daki Türkler için lokomotif ülkedir ve Almanya'nın aldığı kararları diğer ülkelerin uygulaması da bizim Almanya'yı özel olarak izlememizi gerektirmektedir.

Türkiye'den Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru olan ve 47 yılı geride bırakan göç süreci tarih, nüfus, iktisat, siyaset, sosyoloji, coğrafya, vb. birçok bilim dalı açısından hala önemli ve hala derinlemesine araştırılması gereken bir konu olarak varlığını devam ettirmektedir. Batı Avrupa'ya Türk işgücü göçü artık geçici olmaktan çıkıp kalıcı hale gelmiştir. Fakat herhangi bir sebeple ani toplu dönüşler olabileceği hiç bir zaman ihmal edilmemelidir. Böyle bir oldubittiyle karşılaşıldığında ne yapılması gerektiği hususu önemlidir ve bununla ilgili olarak ileriye dönük gerçekçi ve işe yarar projeksiyonlar yapılabilmesi için daha ayrıntılı ve daha derinlemesine çok sayıda çalışmaya ihtiyaç vardır.

Avrupa'daki Türk nüfusun sabit kaldığı düşünülse bile zaman içinde bunların önce Avrupa Topluluğu ülkeleri içinde bulunuyor olmaları, şimdi de bizim dâhil edilmek istemediğimiz Avrupa Birliği gibi büyük bir medeniyet projesi içinde yer almaları, olayın konjonktürel boyutunun bile ne kadar önemli ve değişken olduğunu göstermektedir.

Türk göçmenleri işçisiyle, öğrencisiyle, işvereniyle, tüketicisiyle artık Avrupa'da önemli bir ekonomik faktör ve büyük bir potansiyel güçtür. Özellikle ikinci ve üçüncü kuşak, Almanya'daki Türk toplumunu neredeyse tümüyle kalıcı bir duruma getirmiştir. Bu kuşakların Türkiye'ye olan kültürel ve politik ilgisi çok azalmasa da, maddî bağlarında önemli bir kopuş gözlenmektedir.

Türkiye'den yurtdışına göç, az veya çok, bir şekilde devam edecektir. Çünkü göçü doğuran esas faktör mekânlar arası gelişmişlik farkıdır. Buna demokrasi, sosyal güvenlik gibi hususları da eklediğimizde ortaya çıkan ülkesel ve bölgesel farklılıklar insanların bir yerden diğerine göç etme isteğini beslemeye devam edecektir. Her ne kadar mevcut şartlarda bugün için Türkiye'den yurtdışına göç esas unsur olarak görülse de, ülkemizdeki kalkınma çabaları başarıya ulaştığında ve kişi başına düşen gelir yükselip istihdam sorunlarını hallettiğimizde göç bu sefer tersine dönebilir. Her şart ve durumda konu ile ilgili daha fazla araştırma ve çalışma yapmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- ABADAN, N. - KEMİKSİZ, N.(1986) **Türk Dış Göçü: 1960-1984** (Yorumlu Bibliyografya), A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 555, Ankara.
- ÇÖLOĞLU, H. (1981) **Yurtdışındaki Türk İşçileri ve Tasarrufları**, Gazi Üniversitesi İİBF Yay., Ankara.
- DESİYAB (1981) **Türkiye'nin Sanayileşmesinde Halk ve İşçi Şirketlerinin Rolü ve Geleceği**, DESİYAB 2. Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara.
- DPT (1994) **Yurtdışı Türk İşgücü Piyasası**, 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No:2353, Ankara
- GİTMEZ, A.S. (1983) **Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler**, Alan Yay., İstanbul.
- KIZILOCAK, G. (1996) **Dünden Bugüne Almanya'da Türk Serbest Girişimcileri**, Türkiye Araştırmalar Merkezi, Önel Verlag, Köln.
- ŞEN, F.-KORAY, S.(1993) **Türkiye'den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri**, Türkiye Araştırmalar Merkezi, Önel Verlag, Köln.
- ŞEN, F. (vd.) **Avrupa'daki Türk Kadını**, (TİSK tarafından TAM'a hazırlatılan Rapor), <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>, son erişim 13.7.2007
- ŞEN,F., **Faruk Şen Haberleri**, <http://www.tumgazeteler.com/haberleri/faruk-sen/> , son erişim 13.7.2007
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış ilişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü **2005 Yılı Rapor ve Dokümanları**, www.diyih.gov.tr son erişim 13.7.2007
- YILMAZ, C. (1991) “1980–1990 Arası Dönemde Avrupa'dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:6, (319–324), Samsun.
- YILMAZ, C. (1992) **Batı Avrupa Ülkelerindeki Türk İşçilerinin Türkiye'de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- YILMAZ, C. (1993) “Türkiye’de Kırsal Sanayinin Desteklenmesi ve İşçi Şirketleri Örneği”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, (305–333), Samsun.
- YILMAZ, C. (1995) “Türkiye’de Kentsel Konut Sorunu ve Yurtdışındaki Vatandaşlarımızın Büyük Şehirlerimizdeki Konut Probleminin Çözümüne Katkıları”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 1, (475–494), Erzurum.
- YILMAZ, C. (2002) “Batı Avrupa’daki Türk İşçileri: Sorunlar ve Karşılıklı Beklentiler”, **Kentleşme, Göç ve Yoksulluk**, (Editör: A. A. Dikmen), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, (105–122), İmaj Kitabevi, Ankara,